

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА АВІАЦІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Любов ПОМИТКІНА
«_____» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВР
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 053 «ПСИХОЛОГІЯ»

Тема: **«ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ
СТУДЕНТІВ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ
НАВЧАЛЬНОЇ ГРУПИ»**

Виконавець: студент групи ПБ-407 Заварика Даніїл Володимирович

Керівник: доктор психологічних наук, професор кафедри авіаційної психології
Литвинчук Леся Михайлівна

Нормоконтролер: Литвинчук Л.М..

Київ – 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Кафедра авіаційної психології

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Психологія бізнесу»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач випускової кафедри

_____ Любов ПОМИТКІНА

«__» _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Заварики Данііла Володимировича

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Взаємозв'язок комунікативних здібностей студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи», затверджена наказом ректора № 477/ст від 05.05.2022 р.

2. Термін виконання роботи: з 23.05.2022 р. по 19.06.2022 р.

3. Вихідні дані до роботи: вибірка – студенти-психологи від 18 до 20 років, 42 особи; у дослідженні були використанні методики Методика Q-сортування, Шкала оцінки психологічного клімату, Особистісний опитувальник Г.Ю. Айзенка (EPI), методи математичної обробки: критерії Колмогорова – Смірнова, Пірсона.

4. Зміст пояснювальної записки: кваліфікаційна робота складається з 2-х розділів. Перший розділ містить теоретичний аналіз соціально-психологічного клімату, комунікативних здібностей студентів; у другому розділі представлене емпіричне дослідження зв'язку показників соціально-психологічного клімату та комунікативних здібностей студентів

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного) матеріалу: 1 таблиця.

6. Календарний план – графік

№ з/пор.	Завдання	Термін виконання	Виконано
1.	Вибір теми та формулювання завдань	Січень	
2.	Тематичний добір та аналіз наукових праць	Січень	
3.	Оформлення теоретичної частини	Лютий	
4.	Методологічне обґрунтування емпіричного дослідження	Лютий	
5.	Проведення емпіричного дослідження	Березень	
6.	Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	Квітень	
7.	Оформлення кваліфікаційної роботи відповідно до ДСТУ	Травень	
8.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Згідно графіку	
9.	Виправлення зауважень, оформлення рецензії	Червень	
10.	Подання кваліфікаційної роботи нормоконтролеру та на підпис завідувачу кафедри	16.06.06	
11	Захист кваліфікаційної роботи	16.06.06	

7. Дата видачі завдання: 27 січня 2022 р.

Керівник дипломної роботи _____ Леся ЛИТВИНЧУК

(підпис керівника)

Завдання прийняла до виконання _____ Данііл ЗАВАРИКА

(підпис випускника)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Взаємозв'язок комунікативних здібностей студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи»: 49 сторінок, 1 таблиця, 50 використаних джерел, 1 додаток.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ, СТУДЕНТСЬКА ГРУПА, ВИКЛАДАЧ, КОМУНІКАТИВНІ ЗДІБНОСТІ, Q-СОРТУВАННЯ.

Об'єкт дослідження: соціально-психологічний клімат групи.

Предмет дослідження: взаємозв'язок комунікативних здібностей студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи.

Мета дослідження – визначити взаємозв'язок комунікативних здібностей студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи.

Методи дослідження: теоретичні; психодіагностичні: методика Q-сортування, тест Айзенка ЕРІ, методи математичної обробки: критерії Колмогорова – Смірнова, Пірсона.

Встановлено прямий та зворотний кореляційний зв'язок між деякими компонентами емоційного інтелекту та типами психологічного захисту у молоді.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані викладачами ЗВО .

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ З СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ КЛІМАТОМ ГРУПИ.....	8
1.1. Сутність поняття соціально-психологічного клімату групи.....	8
1.2. Особливості взаємозв'язку комунікативних здібностей студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи.....	17
Висновок до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ГРУПИ.....	25
2.1. Методики дослідження.....	25
2.2. Результати дослідження.....	28
2.3. Рекомендації щодо покращення соціально-психологічного клімату в студентському колективі.....	31
Висновок до розділу 2.....	39
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44
ДОДАТКИ.....	48

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із ключових питань у нинішній системі освіти в Україні є покращення функціонування навчальних закладів, основним завданням яких є, як зазначено у «Національній навчальній програмі освіти в Україні у XXI столітті», підтримання та зміцнення здоров'я та благополуччя, психічний розвиток, розвиток творчих здібностей, знання людського потенціалу.

Особливе місце займає діяльність людини, а метою кожного вчителя та вихователя є створення позитивного соціально-емоційного середовища (СПС) у педагогічних групах, у тому числі мобілізації зусиль усіх педагогів. Тому актуальним є питання самодостатності, повноти та злагодженості в майбутньому. Клімат і благополуччя є ефективним управлінням для команд і є ключем до досягнення мети освіти.

Вивчення проблеми формування соціально-психологічного клімату репрезентовано в психолого-педагогічній літературі широким колом дослідників (Н.П. Анікієва., Б.Ф. Баєв, Л.В. Долинська, Л.М. Дунець, І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос, Н.В. Кузьміна, М.В. Левченко, Г.В. Локарева, Л.І. Міщик, О.Г. Мороз, Д.Ф. Ніколенко, О.В. Петровський, О.О. Почерніна, Л.О. Савенкова, З.І. Слєпкань, Н.В. Чепелева, Т.С. Яценко та ін.).

Мета дослідження – визначити взаємозв'язок комунікативних здібностей студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи.

Зазначена мета дослідження зумовила необхідність вирішення таких **завдань:**

1. Здійснити теоретичний аналіз соціально-психологічного клімату навчальної групи.
2. Вивчити комунікативні здібності студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи.
3. Емпірично дослідити комунікативні здібності студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи.

4. Розробити тренінгову програму розвитку комунікативні здібності студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи.

Об'єкт дослідження: соціально-психологічний клімат групи.

Предмет дослідження: взаємозв'язок комунікативних здібностей студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань нами була розроблена програма дослідження, реалізація якої передбачала використання комплексу загальнонаукових методів: *теоретичних* – аналіз та узагальнення наукової психологічної літератури, синтез отриманої інформації; *емпіричних* – спостереження, тестування, психологічний експеримент (констатувальний). На різних етапах дослідження було застосовано такі *психодіагностичні методики*: методика Q-сортування, опитування, анкетування.

База дослідження. Дослідження проводиться на базі Київського національного економічного університету ім. Вадима Петровича Гетьмана.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані психологами і педагогами у роботі зі студентами для їх гармонійного розвитку.

Апробація результатів дослідження.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 50 найменувань та 1 додатків. Основний зміст роботи викладено на 47 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

1.1. Сутність поняття соціально-психологічного клімату групи

В.М. Шепель зазначає, що «психологічний клімат - це емоційне забарвлення емоційних стосунків, які зробили їх групою, на основі їх близькості, співчуття, темпераменту, інтересу та бажання. Він вважав, що атмосфера людських стосунків складається з трьох частин атмосфери - соціальної атмосфери, тобто атмосфери добрих стосунків, атмосфери поведінки - атмосфери колективної моралі, атмосфери духу - надзвичайних відносин між людьми. членів групи, цього персонажа дуже багато. там, тому це важливіше життя і благополуччя.

Характерним для групи учнів є те, що процес психолого-педагогічного навчання в позитивній атмосфері створює сприятливі умови не тільки для подальшого розвитку та закріплення якостей, набутих до вступу до школи (НОВИХ), а й для розвитку та просування вперед. вироблення нових, професійно важливих якостей, психолого-педагогічних знань, умінь і навичок.

Соціально-психологічний клімат колективу студентської групи - поєднання всіх характеристик внутрішнього середовища, що відбивається на поведінці та взаєминах між ключовими гравцями навчально-виховного процесу. Основними критеріями діяльності ДЕК є характер взаємин між студентами, викладачами та студентами, управління студентами та надзвичайними ситуаціями, викладачами. СПК окреслює загальне ставлення та задоволеність студентів, а також те, як навчальна програма, відносини та іншими учнями, загальним рівнем організації в НС.

Для сприятливого СПК властиві :

- переважання творчої, професійної атмосфери в день навчання;
- почуття групової згуртованості та товаришкості;

- високий рівень підготовки студентів;
- добрі стосунки між викладачами та учнями;
- рівномірний розподіл обсягу навчання та навантаження на всіх учнів групи;
- своєчасність та об'єктивність вирішення конфлікту;
- справедливість в оцінці гурткової діяльності студентів та розподілу винагороди;
- використання неформальних лідерських можливостей для вирішення виховних завдань;
- критика і самокритика;
- колективне обговорення можливостей прийняття важливих рішень;
- повна згода на допомогу товаришам.

У разі несприятливого СПК це:

- систематичні затримки та тривалі неявки на лекції та семінари;
- відкрите небажання вчитися;
- неточне виконання рішень та виконання порад викладачів, ігнорування їх безпосередньо;
- поширення чуток один про одного;
- прихована критика умов навчання;
- втрати часу, витраченого на навчання та виховання;
- часті конфлікти між студентами та відсторонення колективу від спільного рішення;
- часті порушення дисципліни;
- низька активність при обговоренні навчальних та спеціальних питань та відсутність критики та самокритики.

Як зазначає А.К. Маркова, спільна діяльність студентів і викладачів включає не лише спілкування, а й практичну взаємодію із студентською спільнотою в цілому, або з групами студентів, або з окремими учнями, які є частиною команди [2].

Соціально-емоційні характеристики навчальної діяльності поширюються на характеристики спілкування між групою учнів. Таким чином, функціонування стосунків залежить від соціально-психологічного середовища, що панує в студентських групах, рівня необхідного спілкування, способу взаємодії групи, характеру етнопсихології, що характеризує учасників програми спілкування, вміння зустрітися. студенти. «Потрібні знання та спілкування.

Соціально-психологічні аспекти соціальної взаємодії в коледжі є ознаками людського спілкування в студентських групах, де студент та інші члени групи виявляються комунікабельними, привертають ставлення як суб'єкт. У цьому випадку, з точки зору учня, група або кожен її учасник виступає як щось, що спілкується, пробуджуючи їх поведінку як уроки. Заняття з спілкування в учнівських групах характеризуються індивідуальністю та розвитком спілкування між внутрішнім світом.

Якість такого спілкування можна визначити за кількістю потреб, які людина задовольняє під час взаємодії; рівень контакту; можливість саморозвитку особистості. Приєднавшись до надзвичайної ситуації, молода людина стає членом групи студентів і занурюється в різноманітні комунікаційні процеси цієї групи. Таким чином, взаємозв'язок учнівської групи з особливостями соціалізації реалізується через спілкування.

Є два способи зробити це: групові норми та цінності впливають на спілкування, а спілкування, зокрема, впливає на життя групи. Хороша основа для хорошого спілкування студентів забезпечує рівень задоволення та потребу спілкуватися в групах, і загалом провідним принципом характеру є кількість, яка потрібна для спілкування з іншими.

Вивчення соціально-психологічних особливостей соціалізації студентської молоді дає змогу виокремити кілька напрямів керівництва розвитком студентської групи:

- створення психологічних передумов для оптимального процесу міжособистісного спілкування, що в ньому відбувається, що важливо для

успішної навчальної діяльності та розвитку ефективного спілкування студентів як майбутніх фахівців;

- процес формування групи студентів (віддають перевагу розвитку гетерогенних психологічних характеристик, але сумісні в цьому плані: неоднорідність групи і, як наслідок, потреба в більш різноманітній та індивідуальній діяльності позитивно позначається на майбутній професійній підготовці більш гнучкого підходу до професійна діяльність;

- формування відповідного механізму міжособистісного спілкування в студентській групі;

- індивідуальна психодіагностична і психокорекційна робота із студентами (вона пов'язана з вивченням і оптимізацією їхніх комунікативних особливостей).

Соціально-психологічний клімат кожної інституції породжується міжособистісною взаємодією, яка опосередковує не лише міжособистісні ефекти, а й впливи фізичного середовища: речей, предметів, явищ природи тощо. Настрій однієї людини впливає на настрій іншої, впливає на різні поведінкові вчинки, діяльність, життя людини.

Людські стосунки є психологічно неминучими аспектами спілкування і впливають на всі сторони суспільства: політику, економіку, культуру, здоров'я тощо. Взаємозв'язок здоров'я і життя є причиною, тобто зв'язком.

Встановлення та вдосконалення соціально-психологічної структури – постійна робота вчителя та екскурсовода. Створення позитивного соціального середовища потребує особливо від вчителя не лише знань педагогіки та психології, а й практичних досліджень, розуміння емоцій учнів, їх сприйняття, емоцій, емоцій, стосунків між ними.

Характеристики соціально-психологічної атмосфери групи залежать від соціальної активності учня перед наданням невідкладної допомоги, впливу умов життя і праці на його особистість, старанності до навчання тощо. Дані дослідження також показують, що чим нижча однорідність навчальної групи при підготовці до школи, тим більша успішність першокурсників у підготовці до школи (тобто вони отримали різні оцінки на вступних іспитах) [3, с.142].

Цей результат можна пояснити тим, що в неоднорідних академічних групах з'являються більше сприятливі умови для виникнення змагання, лідерства й взаємодопомоги. Часто у НЗ існує практика поділу студентів на групи з високими знаннями іноземної мови (група «А»), з достатніми (група «В»), з середніми (група «С») та базовими знаннями (група «Д»). Така категоризація має свої переваги та недоліки.

Переваги полягають в тому, що група не лише удосконалює знання, отримані в школі, а й дізнається щось нове. А недоліки в тому, що різниця між мовним рівнем студентів (наприклад, групи «А» та групи «Д») залишається, що в свою чергу пригнічує особистість студентів. Успішність навчання студентів тим вище, чим більше в групі активістів з гарною шкільною підготовкою, які відрізняються самостійною роботою протягом семестру, більше високим рівнем інтелектуального розвитку, більшою рухливістю психофізіологічних процесів.

Основним завданням викладача у виховній роботі із підлеглими є дослідження особистості студента. Це відбувається лише в процесі спілкування, яке вибудовується у сприятливій атмосфері. Відомо, що студенти часто передають своє ставлення до вчителя до предмета, який вивчається. У процесі навчання важливо побудувати навчання таким чином, щоб воно стикалося з тим, хто навчається, піднімало його, піднімало, змінювало з предмета навчання і виховання на предмет [4, с.1040].

Створюючи в студентському колективі дух соціальної психології, відіграє роль у ефективному досягненні цих цілей. Тому тут дуже важлива культура викладання вчителя, вміння будувати, організовувати та спілкуватися.

Водночас інтереси психології та педагогіки до соціально-психологічної проблематики останнім часом припинено через низку практичних і практичних факторів.

Це впливає, з одного боку, із зміни внутрішньої логіки науки і, відповідно, з точки зору розуміння її принципів, а з іншого боку, із суспільних вимог, що висувуються до системи освіти, які потребують ефективної допомоги

педагогічної психології для забезпечення переорієнтація. нова модель освіти, яка готує наступне покоління до самостійного життя.

Важливою умовою сприятливого соціально-психологічного клімату у групі є позитивна мотивація та зацікавлення студентів групи у досягненні позитивних результатів навчання, особистісна спрямованість викладача на успішне вирішення завдань педагогічної діяльності.

Проблема клімату в цілому, і проблема соціально-психології зокрема, досить вичерпно розглядається в літературі і вважається однією з найважливіших сторін колективу, що характеризує його мотиваційну сферу в навчальній і професійній діяльності.

Важливу роль у формуванні цієї організаційної структури групи відіграють психолого-педагогічні знання та знання студентів про свою роль у розвитку кар'єри. Виходячи з цієї статті, соціально-психологічний клімат можна розглядати як психологічний клімат, що дає студентам можливість вирішувати проблеми освіти, освіти та підвищення кваліфікації.

Суть сприятливого соціально-психологічного характеру учнівського колективу полягає в тому, що процес психолого-педагогічної підготовки в позитивній атмосфері створює не тільки сприятливі умови для подальшого розвитку та закріплення якостей, набутих до вступу до школи, а й розвитку та формування. нових, професійно важливих якостей, психолого-педагогічних знань і навичок

Ми вважаємо, що соціальне самопочуття є запорукою благополуччя забезпеченої людини, її самопочуття залежить від того, як до них ставиться група, загалом, і кожен студент, зокрема, професіонал. та виховна робота [5, с.349].

Особливість виховних процесів у надзвичайних ситуаціях проявляється в індивідуальному та колективному складному, суперечливому сплетенні. З одного боку, викладач спілкується з академічною групою по черзі, і це проявляється як індивідуальна творчість у спілкуванні чи співтворчості з учнями. З іншого боку, учні спілкуються і домовляються один з одним. У

навчально-методичній сфері в учнів різні викладачі. І успіх усіх сильно залежить від згоди, від злагоди їхніх зусиль.

Структура мети створення сприятливого СПК визначається особливостями особистості студента, які пов'язані з його інтересами, намірами, академічними мотивами [6, с.287].

Досягнення мети формування сприятливого СПК студентської академічної групи передбачає тривалий процес взаєморозуміння у навчальному закладі. Це те розуміння, до якого прагнуть студенти, і те, що намагаються сформувати у студентів, викладачі.

Соціально-психологічний клімат навчальної групи - узагальнююча ознака всього внутрішнього середовища, що виявляється в поведінці та міжособистісних стосунках між основними суб'єктами процесу навчання. Основними показниками СПК є характер взаємовідносин студентів, викладачів і студентів, студентів і керівництва ВНЗ, викладачів. Воно проявляється на рівні згуртованості та конфлікту.

Часто зміст СПК зводять до наступних психологічних явищ: стан колективної свідомості; відображенню особливостей взаємодії людей; емоційно-психологічному настрою групи; настрою групи; стану групи; психологічній єдності членів студентської групи; взаємовідносинам в групах та колективах тощо. Хочемо нагадати, що до основних елементів соціальної психології належать відносини між людьми та спосіб їхньої спільної роботи. Вони також вважають, що атмосфера соціальної психології є домінуючою системою звичаїв, традицій і цінностей у цій групі людей. Атмосфера – це спосіб, яким учні (соціальні стосунки) та студенти доповнюють один одного в діяльності або діяльності, які працюють разом (робочі стосунки).

СПК виражає загальний настрій та ступінь задоволеність студентами організацією навчального процесу, відносинами з іншими студентами та загальним рівнем організованості у НЗ.

Психологи відмічають вплив соціально-психологічного клімату на ефективність навчальної діяльності, мотивацію навчання та психічний стан учасників всього навчального процесу [7, с.240].

Основними параметрами сприятливого соціально-психологічного клімату є:

1) тривалість (характеризується стійкістю професійно-психологічних мотивів, їх незмінністю протягом всього періоду професійної підготовки, хронологічною послідовністю);

2) реалістичність (постійне оцінювання особистістю уявлень про професію з точки зору реалізації очікувань від неї; здатність особистості диференціювати в уявленнях про майбутню професійну діяльність реальне і фантазію; реально оцінювати себе як особистість та свої професійні знання і можливості);

3) диференційованість (вміння виділяти з традиційної загальної психолого-педагогічної підготовки необхідну інформацію для вирішення тих чи інших педагогічних завдань);

4) комплексність (синтезований підхід до інтегральних утворень, який включає як весь арсенал нагромаджених знань: методологічних, методичних, технологічних, так і фахові, психологічні, педагогічні, які забезпечують ефективне вирішення освітніх, виховних та розвивальних завдань);

5) активність (наполеглива робота в напрямку від надбаного до не досягнутого) [8, с.192] ;

6) узгодженість (ступінь зв'язаності всіх мотивів активності студента);

7) динамічність (характерною ознакою є рух формування і розвитку від умовного початкового рівня (інтерес до психології) до умовної сформованості (професійної зрілості));

8) оптимістичність (ступінь упевненості в досягненні професійної мети та у собі)..

Для сприятливого здорового СПК властиві:

- переважання творчого, професійного настрою протягом дня навчання;
- почуття групової згуртованості та товариськості;

- високий рівень підготовки студентів;
- гарні взаємозв'язки між викладачами і студентами;
- рівномірність розподілу об'єму навчання та навантаження на кожного студента групи;
- своєчасність та об'єктивність вирішення конфліктних ситуацій;
- справедливість в оцінці діяльності студентів групи, а також розподіл винагороди;
- використання можливостей неформального лідерства для розв'язання навчальних та виховних задач;
- критика й самокритика [9];
- колективне обговорення варіантів важливих рішень, що приймаються;
- цілковита згода надати допомогу товаришам.

Для несприятливого (незрілого) СПК властиві:

- систематичні запізнення та довготривала відсутність на лекціях та семінарах;
- відкрите небажання навчатися;
- неточне виконання рішень і дотримання порад викладачів, пряме їх ігнорування;
- поширення чуток один про одного;
- прихована критика умов навчання;
- аремна трата часу, що розрахований на навчання та виховання;
- часті конфлікти між студентами й відсторонення колективу від їх спільного вирішення;
- часті порушення дисципліни;
- низька активність при обговоренні навчальних та спеціальних питань; - відсутність критики та самокритики.

До основних показників рівня розвитку СПК відносять: ефективність професійної діяльності, стан навчальної дисципліни й характер руху учасників навчального процесу. Серед суб'єктивних (психологічних) показників часто називають ступінь задоволеності членів колективу різними сторонами його

життєдіяльності, особливості сприйняття та розуміння інших людей, задоволеність взаємовідносинами, що склалися, психічний стан студентів, ефективну навчальну мотивацію та інше [10, с.592].

Зазвичай при діагностиці соціально-психологічного клімату застосовуються комплекси методичних процедур: спеціально сконструйовані анкети, шкали показників групових взаємовідносин, шкали внутрігрупової сприятливості, соціометричні запити та інше.

1.2. Особливості взаємозв'язку комунікативних здібностей студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи

Умови навчання впливають на отриманий результат не прямо, а опосередковано. Наприклад, умови проживання студента прямо не визначають успішності його навчання: люди, що проживають в однакових умовах, можуть навчатися по-різному. Однак загалом сприятливі житлові умови, налагоджений побут позитивно впливають на реалізацію навчальної діяльності (людина може витратити більше часу на навчання).

Успішний керівник завжди враховуватиме специфіку діяльності та намагатиметься, щоб такі фактори сприяли кращим результатам. Це так воно і є. Враховуючи специфіку освітньої діяльності, яка включає навчання, аналіз, адекватний вибір методів і методів навчання, управління навчальними структурами через інтеграцію та розвиток, тобто створення кращого навчального середовища. Дослідники вказують на різні типи навчання. З одного боку, середовище навчання може бути зведене ззовні назовні.

Зовнішні умови навчання включають різноманітні особливості навколишнього навчального середовища: матеріально-технічне забезпечення навчання, соціальне оточення, вплив викладача та навчальної інформації, яку він пропонує, розмір стипендії чи плати за навчання, суспільне навантаження та багато іншого. Внутрішні умови навчання становлять індивідуальні особливості

того, хто навчається: природні схильності й потяги, рівень розвитку пізнавальних здібностей, а також усю сукупність психічних виявів людини, що виникають під впливом зовнішніх чинників. Важливим завданням управління навчанням стає забезпечення взаємозв'язку зовнішніх і внутрішніх умов навчання [15, с.100-106].

Зовнішні умови не мають суперечити внутрішнім, а будуватися з урахуванням потреб учнів, їхніх індивідуальних і групових особливостей. Водночас зовнішні умови мають сприяти створенню необхідних внутрішніх умов навчання: формуванню готовності учнів до навчання, належного ставлення до навчання і пізнавальних здібностей.

За деякими практичними аспектами навчальної діяльності структура навчання також поділяється на організаційну, матеріальну та соціально-психологічну. У структуру адміністрації входить термін виконання форми навчання, структура адміністрації освітньої програми, її організація (де учасники відвідують школу тощо). Характер матеріалів пов'язаний із забезпеченням освітніми програмами та засобами навчання: технічними засобами навчання, наявністю наочних посібників, засобів навчання, засобів навчання та розвитку самостійної діяльності учнів.

Соціально-психологічні умови формують певні аспекти взаємодії учасників навчального процесу, їхній неповторний склад та індивідуально-психологічні особливості. Соціально-психологічні умови навчання щільно пов'язані з комунікативним забезпеченням навчального процесу і визначаються здатністю викладача управляти спілкуванням, а також організувати комунікативну взаємодію і взаємини в групі, що забезпечують сприятливий психологічний клімат у процесі навчання.

У наукових дослідженнях з педагогіки часто зустрічається словосполучення психолого-педагогічні умови. Більшість авторів розуміє під цим терміном комплекс організаційних та матеріальних умов навчання, побудованих з урахуванням індивідуально -психологічних і соціально-психологічних особливостей учнів. За конкретнішого розкриття умов навчання

у цій темі ми також будемо намагатися продемонструвати взаємозв'язок між психологічними чинниками та педагогічними умовами навчання.

Заняття можна проводити як індивідуально, так і в складі спеціальної групи. При плануванні уроків слід враховувати окремих осіб та учнівські групи (вибір структури, методу, змісту, стилю навчання). Індивідуальні особливості студентів включають ключові характеристики учнів: вік, стать, риси особистості (інтелектуальні здібності, структура, структура, рухова), соціально-психологічні (структура, роль) [16, с.210].

Групові особливості — це особливості навчальних груп, що визначаються кількісним і якісним складом: статусно-рольовий розподіл, групова згуртованість, соціально-психологічний клімат тощо. Більшість з цих умов є взаємозалежними. Наприклад, темперамент учня може впливати на його статус у групі (екстраверти помітніші в групі, тому частіше мають високі статуси); вік учня визначає розвиток певних пізнавальних здібностей тощо. Будь-яка навчальна група має непотворний особистісний склад. Кожен її учасник характеризується певними відмінностями, що поєднуються в особливу композицію.

Якщо учасники групи схожі за своїми специфічними ознаками, така група зветься гомогенною, чи однорідною. Розбіжні особистісні властивості зумовлюють гетерогенність, чи різнорідність групи. Дослідження соціальних психологів дали змогу встановити, що ефективність спільної діяльності з виконання нескладних завдань, що потребують оперативності, буде ефективнішою у гомогенних групах. Утім, складне завдання, що вимагає виконання різних функцій, всебічного розгляду проблеми (наприклад, у дискусії, кейс-методі) виконується ефективніше гетерогенною групою. У зв'язку з цим для організації більшості групових форм навчальної діяльності рекомендується об'єднувати учасників із певними індивідуальними особливостями за командами більш менш рівномірно (тобто до складу кожної команди має вийти приблизно однакова кількість учнів чоловічої і жіночої статі, успішних і неуспішних, товариських і нетовариських тощо).

Певний вплив на навчання справляють статеві психологічні відмінності. Психологами доведено, що жінок назагал відрізняє від чоловіків більша швидкість сприйняття, спритність рук, здатність до лічби, короткочасна пам'ять, прудкість мови, словниковий запас, адаптивність розуму, вони більш соціально зорієнтовані, схильні до демонстрації соціально схвалених форм поведінки і частіше мають адекватну самооцінку.

При цьому успіх у житті частіше спостерігається у чоловіків, ніж у жінок. Ймовірно, це є причиною того, чому вони так погано працюють. Незважаючи на зазначені відмінності, жінки та чоловіки не виявляють такого надзвичайного інтересу, як до планування освіти.

Тому під час навчання їм подобаються бесіди, диспути, розбір ситуацій, ігри та інші форми навчання. Вони часто несумісні (незалежно від групи), з бажанням проповідувати. Вони люблять прості правила, які насправді засновані на людях (compassionate - милосердний). З ослабленням виховання і тренування правої частини образного розуму поступово припиняється. Але сьогодні є незаперечні переваги методу інтелектуальної діяльності «правильного світу» — практичне бачення, зміна, швидкість обробки інформації, емоції, виразність — стають дедалі більш визнаними якостями особистості, що зумовлює і потребу у відповідній перебудові традиційної освіти — впровадженні активних методів навчання, використання наочного матеріалу, схем, таблиць під час викладу нової інформації та ін. [17].

Температура і клімат також важливі. Кожна група сподівається, що учні будуть сильні, здорові, соціальні, повільні, спокійні та непомітні. Сангвініки та холеріки не люблять одноманітності, вони відразу втрачають інтерес, прагнуть спілкування та спільних занять, обирають усні методи навчання. Коли в групах так багато екстравертів, з вашої аудиторії може бути багато шуму, таких студентів, як вони, важко заспокоїти. Аспірантам важко переходити з однієї роботи на іншу, вимагаючи багато часу для виконання роботи, не працюють і не довіряють один одному, як наслідок, що можуть потрапити в категорії неуспішних. Учні меланхолійного типу вразливі, тривожні, не люблять

проявляти себе, їм краще даються письмові роботи, в яких вони можуть висловлювати свою думку.

Як і в будь-якій іншій реальній соціальній групі, у кожній навчальній групі виникає особлива система взаємин. Хтось активний і говіркий, хтось тихий і непомітний, хтось прагне загальної уваги і перебирає на себе відповідальність, а хтось уникає стосунків із одногрупниками і займається переважно своїми справами. Поступово кожен у групі починає вирізнятися певним статусом (позицією) та груповою роллю. Статусний розподіл навчальної групи відображує відмінність учнів один від одного за рівнем своєї популярності, авторитетності, значущості в групі. Учні із вищим статусом користуються повагою чи є привабливими для спілкування для більшості одногрупників, із нижчим — мають менший авторитет чи коло стосунків [38, с.50].

Що стосується ролі групи, то в кожній навчальній групі зазвичай є особи, які приймають рішення («лідери»), і звичайні люди («художники»), є люди з авторитетом («експерти»), емоційні клоуни». триматися подалі (приватний сектор).своїх або «сторонніх») та ін. На поширення залучення особистості сильний вплив також мають інші характеристики людського розуму (вік та інтелектуальні можливості, особистість і структура, мотивація тощо). Однак певною мірою цей розподіл залежить від підготовки семінару. Переважно монотонна, традиційна форма і методи роботи надають мало можливостей для структурування навчальної групи, оскільки при цьому задіяні одні й ті самі індивідуально-психологічні властивості тих, хто навчається. І знову, розмаїття дає змогу кожному учневі краще виявити себе у тих чи інших формах і методах роботи [20].

Цікаві, невеликі та різноманітні у творчому навчанні групи часто характеризуються гарним проведенням часу та участю. У великих групах процеси поділу (поділу на малі групи) більш очевидні, тому більша ймовірність, що вони зіткнуться з лідерами, які проявляють і відкидають. Практика колективних дій, позитивний характер групових взаємин зумовлює формування групової єдності - ознаки сили, єдності та досвіду міжособистісної взаємодії та

командної роботи, яка характеризується емоційною схильністю членів групи і задоволеністю групою. У згуртованій групі кожен однаково авторитетний, може отримати для себе привабливу роль, почувається вільно і захищено.

Для досягнення ефективної спільної діяльності рекомендується використовувати спеціальні «розминкові вправи». Єдність у групі, відчуття єдності виникає, коли її члени знаходять щось спільне. Попросіть учасників написати «резюме про команду» з описом її складу та характеристик, назвати назву команди, вказати знайдені спільні риси, зробити презентацію команди, привітати інші підгрупи тощо. можеш запитати. Щоб новостворені команди добре працювали та були організовані, ви можете попросити учасників невеликих груп швидко придумати назву та девіз команди та разом намалювати малюнок, скласти картинку з окремих фрагментів, побудувати з учасників команди «живу скульптуру», продовжити розповідь за ланцюжком тощо [42, с.736].

Для створення сприятливої соціально-психологічної атмосфери важливий ряд факторів. Перш за все, по можливості, на уроках має бути створено комфортне просторове середовище (зручне розташування учасників, меблі, освітлення, свіже повітря, наявність необхідних технічних засобів тощо). По-друге, на уроці повинні переважати позитивні емоції (радість, задоволення, здивування, інтерес тощо) у аудиторії. Сюди входить гумор, цікавий матеріал, використання яскравих наочних посібників, створення умов для удачі тощо. досягається за допомогою. По-третє, навчання має ґрунтуватися на демократичних принципах (свобода, рівність). Викладач не має зловживати своїм авторитетом, перебільшувати свою компетентність, демонструвати загрозу, нав'язувати учням свої рішення, примушувати до чогось. Його поведінка має викликати довіру, відчуття психологічної безпеки. Краще, коли з учнями обговорюють організаційні питання, враховують їхню думку. Інформація, роздаткові матеріали мають бути однаково доступні для всіх учнів. Будь-які привілеї можуть бути отримані лише у справедливій конкуренції (наприклад, право роздати зошити в шкільному класі здобуває той, хто найкраще

виконав роботу). Досвід учнів не має принижуватися, а оцінюватися на рівні з досвідом учителя. Учасники мають бути вільними у висловлюванні своїх поглядів, критичних зауважень (але не надмірних). І нарешті, найважливішим є привнесення в роботу групових цінностей [24].

Усі учасники повинні мати почуття єдності, єдності у досягненні спільної мети. Почуття спільності реалізується через використання прислівника «МИ» («ми сьогодні добре попрацювали»), оцінювання дій кожного учасника з точки зору корисності для спільної справи (звичайно, краще допомогти). Ми позбавляємося від стресу вашими жартами, але тепер усі повинні зосередитися на роботі»). Ці поради не заповнюють перелік методів управління соціально-психологічними процесами в групі, але дають певне уявлення про можливі засоби створення позитивного соціально-психологічного та організаційного середовища для навчання.

Висновок до розділу 1

Підсумовуючи, можна сказати, до основними показниками розвитку соціально-психологічного клімату є: позитивна атмосфера, взаємні симпатії учасників, мотивація взаємодопомоги та аффіліативна мотивація.

В значній мірі рівень соціально-психологічного благополуччя залежить від вивчення п'яти основних груп факторів, що впливають на нього. Наприклад, спостереження показує, що незадоволеність студентів часто залежить від успіху (рівень викладання, ставлення учнів до вчителів тощо), факторів продуктивності (робота, еквівалентна роботі учнів групи, нечіткі критерії та критерії оцінки результатів навчання тощо), фактори управління про учнів, упередженість та упередженість викладачів при оцінюванні, затягування роботи адміністрації студентів невластивих для них функцій тощо), та психологічні фактори (протиріччя та конфлікти, соціально-психологічна несумісність студентів, відхилення в групових нормах, поглядах та традиціях тощо.).

Якщо в роботі з групою студентів намагатися усунути зазначені негативні фактори, то ця обставина, без сумнівів, буде сприяти розвитку сприятливого СПК, гарного навчального настрою студентів та задоволеності.

Таким чином, навчально-комунікативні взаємодії викладача з студентами відіграють роль не тільки в полегшенні інтеріоризації засвоєння знань із навчальних курсів, але й позитивно впливають на формування й розвиток сприятливого СПК та особистості майбутнього педагога в цілому.

Підсумовуючи все зазначимо, що цілеспрямоване створення і підтримання СПК - це форми, засоби та механізми усвідомлення та рефлексії спрямованості особистості студента на оволодіння професійними знаннями, це фактична та прогностична картини професійної підготовки майбутніх особистостей, які мотивують і організовують навчально-виховну діяльність, це те, що забезпечує особистісно-професійне зростання майбутніх фахівців та допомагає їм зрозуміти себе не тільки як особистість, але й як суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ГРУПИ

2.1. Методики дослідження

Щоб детальніше вивчити та знайти шляхи вирішення цієї проблеми, ми провели діагностичне дослідження серед студентів першого року навчання Львівського національного університету імені Вадима Петровича Гетьмана, спеціальності психологія (42 студенти). Нами були проведені наступні методики: Методика Q-сортування, Шкала оцінки психологічного клімату, Особистісний опитувальник Г.Ю. Айзенка (ЕРІ).

Методика Q-сортування. Мета – визначити основні тенденції поведінки людини в групі: незалежність – залежність, комунікабельність – замкненість, змагальність – втеча від змагань; Особистісний опитувальник Г.Ю. Айзенка (ЕРІ). Мета – визначити міру екстра-інтровертованості та нейротизму і на цій основі – схильність до певного типу темпераменту; Методика визначення психологічного клімату в колективі; Спочатку студентам була запропонована методика на визначення психологічного клімату в їхньому колективі (ДОДАТОК А).

Шкала оцінки психологічного клімату побудована за принципом семантичного диференціалу, має 26 тверджень: 13 зліва описують позитивний психологічний клімат, а 13 праворуч – його негативні сторони. Кожне з цих тверджень суперечило одне одному на різних полюсах. Студент повинен був оцінити їх за шкалою від -3 до +3, кожна з яких вказує на ступінь збалансованості майна в цій групі. Студенти легко виконали це завдання.

Методика визначення типу темпераменту Г. Айзенка. У цьому методі можуть бути представлені всі якості людини 2 основних фактора: екстраверсія (інтроверсія) і нейротизм [25].

Перший із цих факторів є характеристикою біполярного та індивідуального психологічного складу людини, периферійні полюси якого відповідають орієнтації особистості чи світу зовнішніх об'єктів (екстраверсія) чи суб'єктивного внутрішнього світу (інтроверсія). Екстравертам властиві комунікабельність, імпульсивність, гнучкість поведінки, велика ініціативність (але менша завзятість) і більша соціальна адаптивність. Інтровертам, навпаки ж, властиві некоммунікбельність, замкнутість, соціальна пасивність (при достатньо більшій наполегливості), схильність до самоаналізу і труднощі в соціальній адаптації.

Другий фактор – нейротизм – описує деяку властивість-стан, який характеризує людину зі сторони емоційної стійкості, тривожності, рівня самоповаги і можливих вегетативних розладів. Фактор цей також біполярний і утворює шкалу, на одному полюсі якої люди, що характеризуються надзвичайною стійкістю, зрілістю і прекрасною адаптованістю, а на іншому – надзвичайно нервові, нестійкі і важко адаптовані. Перетин цих двох біполярних характеристик дозволяє отримати неочікуваний і досить цікавий результат – достатньо чітке віднесення людини до одного з чотирьох типів темпераменту:

Сангвінік характеризується досить високою нервово-психічної активністю, багатством міміки і рухів, емоційністю, вразливістю, лабільністю. При цьому емоційні переживання сангвініка здебільшого неглибокі, а його рухливість при незадовільних виховних впливах призводить до неухабності, нагальності і навіть поверховості.

Холерик – характерний високий рівень нервово-психічної активності та енергії дій, різкість і стрімкість рухів, сильна імпульсивність та яскравість емоційних переживань. Недостатня емоційна та рухова врівноваженість холерика може виявитися за умови відсутності належного виховання, в нестримності, запальності, нездатності контролювати себе в емоціогенних обставинах.

Флегматик характеризується порівняно низьким рівнем активності поведінки, ускладненням переключення, уповільненістю і спокійністю дій, міміки і мовлення, рівністю, постійністю та глибиною почуттів і настроїв.

Меланхоліку властивий низький рівень нервово-психічної активності, стриманість та приглушеність моторики та мовлення, значна емоційна реактивність, глибина і постійність почуттів, але слабкий їх зовнішній вияв. За умови недостатньої вихованості в меланхоліка можуть розвинути такі риси, як хвороблива емоційна вразливість, замкнутість, відчуженість, схильність до важких внутрішніх переживань. Студентам, з моїх спостережень, було дуже цікаво відповідати на запитання цієї методик, вони жаліли, що не отримують результатів [26].

Методика Q-сортування. Тестова методика призначена вивчення уявлень себе. Вона розроблена Б. Стефансоном у 1958р. Тест може використовуватися щодо вивчення індивідуальних особливостей членів групи, в оцінці сумісності працівників, формуванні команд. Методика дозволяє визначити шість основних тенденцій поведінки людини в реальній групі: залежність, незалежність, товариськість, нетовариство, прийняття «боротьби» та уникнення «боротьби».

Так, тенденція до залежності проявляється у внутрішньому прагненні індивіда до прийняття групових стандартів та цінностей (соціальних та морально-етичних).

Тенденція до незалежності – означає внутрішнє прагнення індивіда до неприйняття стандартів та цінностей групи (соціальних та моральних); · Тенденція до комунікабельності – свідчить про прагнення налагоджувати емоційні зв'язки в межах групи та поза нею. · Тенденція до змагальності – це активне прагнення індивіда брати участь у груповому житті, здобути престижний соціальний статус і включатися у конкурентні стосунки з іншими членами групи. Студенти мали відповісти на 60 запитання «так» або «ні». При опрацюванні даних, методика дає можливість зробити висновок про слабку, середню чи сильну враженість цих тенденцій.

2.2. Результати дослідження

Дані, отримані при визначенні психологічного клімату в студентському колективі, були різними (вони не можуть бути однаковими), оскільки кожен студент - індивідуальний і сприймає ситуацію індивідуально, оцінюючи її за своїми стандартами - і це прийнятно, оскільки ставлення до одного різне.

Проте, хоча були розбіжності в оцінці деяких особливостей колективних стосунків, було виявлено, що вони знижувалися до позитивних (від +3 до +1), іноді до негативних. Часте використання нуля не виявлено. Таким чином можна було легко визначити результат, який показав, що в команді панує тепла атмосфера. Проте навіть невеликі відхилення в оцінці студентів свідчили про зміну ставлення. Цей метод показав міжособистісні стосунки студента колективі зводяться до «таких, що відносять до більш позитивних, аніж негативних».

Загалом, атмосфера у цій групі досить приємна та доброзичлива, згуртованість на належному рівні. Та було взято під увагу і те, що деяке оцінювання могло бути невірним через байдуже ставлення до методики, або ж, навпаки, - через страх (хоча частково, але так чи інакше, знаючи колектив, можна стверджувати, що варіант страху – зайвий). Проте варіант байдужості цілком міг бути доречним.

Тому для кращого розуміння ситуації я використав методику Айзенка, яка дасть нам змогу дізнатись про типи темпераменту у цьому колективі, а також методику Q-сортування, що дозволить виявити тенденції поведінки людини в групі і соціометрію, яка дозволяє зробити моментальний зріз з динаміки внутрішньо-групових стосунків.

У моєму дослідженні методу Q сортування за соціальними тенденціями не було низьким, і ця тенденція була помірною або важкою у всіх людей. Це означає, що учасники цієї команди прагнуть спілкуватися з іншими людьми, що дуже приємно, адже спілкування – це основа життя, воно базується на всьому життєвому досвіді людини. Для першокурсників процес спілкування також сприяє успішній адаптації до нових умов життя. Учень поглинений навколишнім

світом внутрішню систему стосунків і за межі якої він прагне вийти своїм розвитком, реалізуючи наявні й формуючи нові можливості, а спілкування завжди цьому сприяє [27].

Комунікативні здібності студентів допомагають у вирішенні стосунків, тому що в спілкуванні завжди легко піти на компроміс. Людина з такими здібностями часто насолоджується позитивним настроєм оточуючих, адже завжди вміє виходити зі складних ситуацій і знаходити потрібне слово, коли потрібно. Тому вважаю, що в цьому колективі чітко простежується така тенденція, що сприяє налагодженню позитивної психологічної атмосфери, налагодженню тісних емоційних зв'язків. Крім того, в обробці даних цього обладнання було виявлено високий рівень конкуренції.

Ця тенденція також сприяє позитивному клімату, адже вона виражає активне прагнення особистості брати участь у груповому житті. Такі індивіди прагнуть здобути престижний соціальний статус, вони включаються у конкурентні стосунки з іншими членами. Хоча, на мою думку, ця тенденція має і негативну сторону. Бо включаючись у конкурентні стосунки, можна створювати і конфліктні ситуації, які можуть порушувати позитивний клімат в колективі і сприяти його погіршенню. У більшості студентів слабо виражена тенденція до незалежності, яка показує внутрішнє прагнення індивіда до неприйняття стандартів та цінностей групи. Це сприяє добрій атмосфері колективу, але до певної міри.

Надмірний вплив на цей процес може призвести до втрати індивідуальності та впливу оточуючих. За методикою Айзенка кількість людей з холеричним темпераментом у групі істотно визначає тип темпераменту. На другому місці сангвінік, потім флегматик і трохи меланхолік. За контрольною шкалою жоден із учнів не отримав високих балів, все в нормі, тому результати можна вважати об'єктивними.

Результати дослідження були порівняні за допомогою методів статистичної обробки даних. Для того, щоб провести порівняльну статистику, ми поділили цей колектив на дві групи, так як вони поділені у навчанні. За t –

критерієм Стьюдента у нас в першій групі виявились вищі показники за всіма шкалами. Суттєва відмінність є у відчутті психологічного клімату. Ми бачимо, що у першій групі цей показник – 16, 12000, а у іншій групі – 5, 64706. Найменша відмінність є за шкалою комунікабельності – у першій групі – 14, 20000, а у другій – 13, 76471 [28].

Підтвердилася наша гіпотеза про те, що відчуття психологічного клімату в групі з високим рівнем доходу також буде позитивним. Хоча на цих шкалах очікується більше розбіжностей. Як не дивно, але перша група випереджає другу за невротичністю. Для першого цей показник дорівнює 14 16 000, а для другого – 11, 58 824. Таким чином, наша інша гіпотеза полягає в тому, що психологічний клімат у групі буде негативним, де високі показники невротизму виключені та не підтверджені статистичною дослідження. обробка.

Коефіцієнт лінійної кореляції дає можливість встановити зв'язок між досліджуваними шкалами. Ми виявили кореляційний зв'язок між такими шкалами: між шкалою змагальності та незалежності існує прямий кореляційний зв'язок ($r = 0,62$ при $p < 0,05$), це означає, що зі збільшенням показників однієї шкали збільшуються показники іншої. Це свідчить про те, що змагаючись людина відчуває все більшу незалежність, це пояснюється тим, що у змагання особа покладається тільки на себе, вона вірить тільки у свої сили і цим самим посилюється незалежність. Але це можна проінтерпретувати і з іншої сторони.

Якщо людина відчуває достатню незалежність, вона впевнена у своїх силах, у неї позитивна оцінка своїх можливостей, то вона швидше вступає у конкурентні стосунки, добивається вищого соціального статусу і активно змагається з іншими членами колективу.

Цей зв'язок показує, що із збільшенням показників за однією зі шкал збільшуються показники іншої. Чим людина незалежніша, тим більше вона відкривається зовнішньому світу, це можна пояснити, що така людина має хорошу самооцінку, вона легко знаходить контакт з оточенням і має добрі адаптивні можливості. Зі збільшенням показників за шкалою змагальності зростають показники за шкалою екстравертованості і навпаки. Змагальність

свідчить про те, що людина активно прагне брати участь у груповому житті, намагається досягти кращих результатів.

Відповідно риси екстравертів такі, як відкритість до зовнішнього світу, комунікабельність, велика ініціативність та легка зміна поведінки, сприяють цьому. Також, якщо людина є налаштовано на зовнішній світ, то вона буде легко залучатися до групового життя, буде змагатися за кращий соціальний статус.

Виявлений прямий кореляційний зв'язок між шкалою змагальності та нейротизмом ($r=0,48$ при $p < 0,05$). Це цілком зрозуміло, чому підвищення однієї з цих шкал веде до збільшення іншої. Коли людина змагається, то вона переживає за досягнення результату, у неї підвищується тривожність, емоційність. У разі невдалого для неї результату може спостерігатися некерованість і вибух негативних емоцій. І навпаки, наприклад, коли людина має занижену повагу до себе, а це є рисою нейротизму, то вона може вступати у змагальні стосунки, щоб самоствердитись [29].

2.3. Рекомендації щодо покращення соціально-психологічного клімату в студентському колективі

Форми і методи створення соціально-психологічного клімату повинен знати і використовувати кожен педагог. Залежно від специфіки роботи вчителя та віку студентів учитель повинен володіти певними інструментами та механізмами для управління цим явищем. Перш за все, він відповідає за формування психологічного клімату.

Поради викладачу для покращення психологічного клімату в групі.

1. Організація загальних колективних справ, спільних переживань:

- Колективні привітання з днем народження студентів.
- Спільні поїздки-екскурсії пам'ятними місцями, походи.
- Спільне відвідування концертів, вистав.

2. Уміння викладача формувати гуманні взаємини з студентами.

Ознакою вашої доброти є добра посмішка, доброта. Важливо не

підкреслювати різницю у соціальному статусі та віці між вами та учнем, висловити своє розуміння доброзичливо, у формі поради. Вміння уважно та з цікавістю слухати учнів.

Враховуйте індивідуальні особливості учня (дратівливість, мовчазність, вразливість, замкнутість), його поточне становище, його ставлення до вас.

Уміння вислухати людину, особливо в моменти сильної нервозності, які виникають внаслідок певних труднощів і непорозумінь. Зберігайте «секрети», таємні розмови вимагають обережності і делікатності.

Шанобливо ставитесь до думки інших людей (ви можете помилитися). Намагайтеся переконувати, не поспішайте використовувати права.

Намагайтеся відгукнутися про студента добрим словом, якщо він цього заслуговує. Схвалення діє сильніше, ніж осуд. Врахуйте, що схвалення тих самих людей, протиставлення їхніх успіхів вадам інших сприяє поганому ставленню до них усієї групи [30].

Критика за формою і змістом має орієнтуватися на шанобливе ставлення до людей. Намагайтеся повчати наодинці, говоріть конкретно про випадок поганої поведінки. До студента ставтеся справедливо, поважаючи його гідність, тому будьте стриманими, не переходьте на крик і злість, намагайтеся не загрожувати, застосовувати суворі заходи. Покажіть студенту, що ви вірите в нього.

Рекомендації студентам для покращення взаємин в колективі:

1. Щиро і доброзичливо стався до всіх одногрупників. Умій поважати їх, бачити позитивні сторони людей, будь привітним і щедрим на схвалення.

2. Виявляй щиру, безкорисливу зацікавленість до всіх одногрупників.

3. Будь відвертим у стосунках. Якщо тобі щось не подобається, знайди в собі сили та сміливість відкрито заявити про це.

4. Не нав'язуй своєї думки товаришам. Дай їм самим дійти висновку.
5. Доводячи щось іншим, ясно, точно й аргументовано викладай свої думки. Але якщо ти помилився, відкрито визнай це перед одногрупниками.
6. Зміцнюй у товаришів віру в себе. Тоді у них виникне бажання самовдосконалюватися, що піде на користь і їм, і класу.
7. Не висміюй своїх товаришів.
8. Завжди виконуй обіцянки.
9. Не чекай, коли тебе покличуть на допомогу, намагайся прийти сам.
10. Допомагай і захищай тих, хто слабший за тебе.
11. Перш, ніж когось засуджувати, спробуй виявити причини негативного вчинку, поведінки тощо. Критикувати і засуджувати вміє кожен, а зрозуміти людину і допомогти їй виправити свою помилку — дано небагатьом.
12. Перед тим як висунути вимоги іншим, висунь їх собі.
13. Роби внесок у спільну справу. Тільки спільними зусиллями можна досягти мети.
14. Виявляй ініціативу, бери активну участь у колективних справах.
15. Спробуй завоювати собі авторитет серед однокласників сьогоденніми справами, а не колишніми заслугами.

«Кодекс» поведінки у конфлікті представлений в таблиці нижче

Таблиця 2.1.

Поведінка, яка розв'язує конфлікт	Поведінка, яка поглиблює конфлікт
1. Адекватність сприйняття конфлікту	1. Ілюзія власного благородства
2. Конкретність суджень	2. Узагальненість, акцентування уваги на недоліках та помилках, що були раніше
3. Обґрунтування, аргументація	3. Типовість тверджень
4. Відкритість висловів, відверта розмова (не поза очі)	4. Відчуженість, відмова розмовляти, прагнення принизити іншого
5. Прагнення зрозуміти позицію іншого	5. Зациклення на одному факті
6. Використання фактів та аргументів, які ви самі перевірили	6. Використання чуток, пліток

Таблиця 2.1 (продовження)

Поведінка, яка розв'язує конфлікт	Поведінка, яка поглиблює конфлікт
7. Чесна суперечка двох людей щодо конкретного факту	7. Перехід у суперечці на образи друзів, рідних, знайомих
8. Уміння вчасно зупинитися	8. Невміння зупинитися
9. Людина усвідомлює закон бумеранга	9. Людина використовує закон бумеранга, дратується
10. Локальне розв'язання конфлікту	10. Обговорення конфлікту
11. Здатність до рефлексії (уміння подивитись на себе збоку)	11. Центрація на собі (мої бажання — найголовніші)
12. Перенесення розмови на потім	12. Усе розв'язується зараз
13. Здатність замовкнути, не відповідати на погрози	13. Радість від перемоги, яка з часом виявляється у впевненості клієнта у власній правоті

Правила грамотної суперечки

1. Тільки не турбуйтеся про свій досвід. Залиште у своєму розумі «холодну зону», яка може бути нейтральною по відношенню до вашого партнера. Це не означає, що ви повинні стати на сторону опонента, ваше завдання — передбачити логіку доказів опонента (навіть якщо вам здається, що їх немає) і наступного попередження. Для цього просто почніть з фрази: «Я вас розумію ...», а потім висловіть свою точку зору (як ви можете собі уявити). Потім, не чекаючи відповіді - ваші заперечення. Ознайомитися з проблемами опонента і (це дуже важливо!) спробувати повторити його аргументи своїми словами почув свої претензії від когось іншого. Таким чином, ви «розгойдаєте» «емоційну гойдалку» протилежної сторони у ваш бік. Людина відчує, що ви її розумієте й уважніше прислухатиметься до ваших доказів, навіть якщо досі вона була налаштована досить критично [31].

2. Якщо ви в душі вкрай скептично ставитеся до слів вашого опонента і до його розумових здібностей узагалі, то все одно *спробуйте сприйняти те, що він говорить, серйозно*. Це — чудова нагода розширити власні знання, збагатити установки, набратися досвіду. «Той, хто мені не друг, той мені — вчитель».

3. *Ніколи не уникайте прямого конфлікту*, будь-який конфлікт може і повинен бути позитивним, і ви можете це зробити. Ми часто уникаємо конфліктів. Сказавши, що все добре, ми мовчки намалюємо на обличчя чергову «усмішку», одним словом, ходимо, як переляканий страус.

Якщо будь-який конфлікт дозрів і полити ароматним маслом, нічого доброго з нього не вийде. Не бійтеся починати складну розмову і не закінчуйте її, поки кожен з вас (кожний!) не відчує, що справа рухається.

Будь-яку суперечку можна порівняти з келихом пива або шампанського: згори густа піна, і лише під нею сам напій. Піна — це наші емоції, і поки вони не «осядуть», до суті ви не доберетеся. Необхідно дати співрозмовникові й вам випустити ці емоції до кінця, тільки після цього ви зможете дійти згоди.

Тут головне — не «заразитися» негативними емоціями іншого, чітко відділяти їх від своїх і від предмета суперечки. Це дуже важко. Інакше далі за фразу «від дурня чую» ви обидва не підете. Хай навіть цей процес супроводжується криками, верещаннями і сльозами. Пам'ятайте, коли виплескують брудну воду, з'являється місце для чистої та свіжішої.

4. *Спробуйте у процесі суперечки визначити, де ваші точки зору розходяться, а де збігаються*. Здається, що таких моментів не існує і бути не може, проте це тільки на перший погляд [32].

Якщо ви не забудете про «холодну зону», то обов'язково знайдете, нехай невеликі, островці, де ваші побажання й очікування такі самі. Неодмінно зверніть на них увагу вашого опонента. Будь-яка спільність, особливо в ситуаціях, де ви її не чекаєте, — це надпотужний засіб для компромісу і примирення.

5. *У жодному разі не переходьте на особисті образи, не використовуйте «удари нижче пояса» у своїх аргументах*. До таких заборонених прийомів належить, наприклад, порівняння з кимось, на ваш погляд, кращим чи гарнішим.

Жодній людині навряд чи сподобається таке порівняння. Кожен із нас у душі вважає себе найкращим, і нагадування, що це не так, здатне зіпсувати стосунки.

Ще один «удар нижче пояса» — звернути увагу опонента на недоліки його зовнішності або манери говорити. Суперечка одразу перетвориться на сварку, і тоді поступок від другої сторони краще не чекайте. У відповідь ви ризикуєте отримати власний портрет, намальований вельми в'їдливо.

Не варто так само згадувати всі минулі «гріхи» іншої людини. Ви сперечаєтеся зараз із цілком конкретного приводу, ось і дотримуйтеся «заданої теми»! Не треба змішувати все до купи.

Не починайте свої фрази словами: «Ти завжди так робиш...» або «Ти знову..., як і минулого разу...!». Така глобальна оцінка автоматично змушує людину захищатися, а отже, кінця конфлікту ви цього разу не побачите.

І, нарешті, ніколи не переповідайте людині плітки про неї. Відповідайте тільки за свої слова. Залучення чужих негативних думок викличе новий спалах негативних емоцій, а ви матимете славу пліткаря [33, с.106-117].

Тактика поведінки при вирішенні конфлікту

1. Виявляйте увагу до співрозмовника.
2. Виявляйте доброзичливість, товариськість.
3. Намагайтеся бути розкутим.
4. Будьте терпимим до слабкостей інших, співчуйте їм.
5. Постійно підтримуйте зворотний зв'язок.
6. Можна уповільнити режим бесіди, якщо співрозмовник хвилюється.
7. Стежте за співрозмовником і встановіть із ним контакт.
8. Намагайтеся дивитися партнерові просто в очі.
9. Спробуйте подумки стати на його місце і зрозуміти його.
10. Спробуйте відчувати: «А як би мені було?».

Тема «Прийоми впливу на опонента»

Для вирішення конфлікту дуже важливо опанувати прийоми впливу на опонента. Прийоми поділяють за фазами конфлікту: дословесна і словесна. Виділимо *основні оперативні прийоми першої фази (невербальної)*:

1. Дайте партнеру висловитися, не намагайтеся його перекричати.
2. Уважно вислухайте все.

3. Зробіть паузу, якщо партнер надміру активний.
4. Покажіть партнеру мімікою і рухами, що ви помітили його стан.
5. Зменште соціальну дистанцію.

Основні прийоми другої фази (словесної):

1. Спілкуйтеся доброзичливо, привітно.
2. Відволікайте або переключайте увагу співрозмовника.
3. Скажіть про свій стан, який різко погіршиться, якщо статус партнера сильніший і вищий.
 4. Скажіть про фізичний і психічний стан співрозмовника, якщо його статус нижчий і позиція — слабша.
 5. Зверніться до фактів.
 6. Визнайте свою провину, якщо вона є.
 7. Визнайте правоту співрозмовника у тих пунктах, де він безперечно правий.
 8. Дайте зрозуміти йому, що ви усвідомлюєте, наскільки важливе питання, про яке він говорить [34, с.13-19].
 9. Покажіть зацікавленість у вирішенні проблем партнера, підкресліть спільність інтересів, мети і завдань.
 10. Розділіть із ним відповідальність за вирішення проблеми, підкресліть, що ви йому довіряєте.
 11. Підкресліть найкращі риси, які є в партнера, і допоможіть йому вирішити проблеми.
 12. Підкресліть значущість партнера у групі, сильні сторони, добре ставлення до нього інших значущих осіб.
 13. Попросіть у співрозмовника пораду, як чинити, як би він сам вирішив свою ситуацію.
 14. Обіцяйте підтримку, якщо це не суперечить вашим принципам та інтересам.
 15. Якщо можете, вирішіть питання одразу або пообіцяйте це зробити в найкоротший термін.

Третя група оперативних прийомів — спеціальні, основні з них такі:

1. Повторіть найменш розумні слова опонента, наче не розумієте їх.
2. Тактовно покажіть, що співрозмовник різкий.
3. Зробіть комплімент агресору за щось добре.
4. Введіть у проблему гумор та іронію.
5. Виявіть щодо партнера сильну агресію, більшу, ніж він очікував.
6. Повідомте про негативні сторони і наслідки конфліктної ситуації для нього особисто [35, с.256].
7. Покажіть, що задоволення його вимог може призвести до негативних наслідків для людей, спричинити несхвалення оточення.

Висновки до розділу 2

Безсумнівно, ніщо так не впливає на формування особистості студента в цілому та СПК зокрема як поведінка та позиція самого вихованця. Певним чином вони залежать від його міркувань, його поглядів, його життєвої позиції, від його володіння асертивним способом педагогічного спілкування, ерудованості, вміння залучати студентів до вирішення проблемних питань та багатьох інших педагогічних здібностей, умінь і якостей.

Результати дослідження виявилися такими: показник відчуття психологічного клімату у першій групі -16, 12000, а у іншій групі – 5, 64706. Найменша відмінність є за шкалою комунікабельності – у першій групі – 14, 20000, а у другій – 13, 76471. Підтвердилася наша гіпотеза про те, що відчуття психологічного клімату в групі з високим рівнем доходу також буде позитивним. Хоча на цих шкалах очікується більше розбіжностей. Як не дивно, але перша група випереджає другу за невротичністю. Для першого цей показник дорівнює 14 16 000, а для другого – 11, 58 824.

Виявлений прямий кореляційний зв'язок між шкалою змагальності та нейротизмом ($r=0,48$ при $p<0,05$). Це цілком зрозуміло, чому підвищення однієї з цих шкал веде до збільшення іншої. Коли людина змагається, то вона переживає за досягнення результату, у неї підвищується тривожність, емоційність.

Були запропоновані рекомендації щодо покращення соціально-психологічного клімату в студентському колективі, які містили розкриття наступних тем: поради викладачу для покращення психологічного клімату в групі; рекомендації студентам для покращення взаємин в учнівському колективі; «кодекс» поведінки у конфлікті; правила грамотної суперечки; практика поведінки при вирішенні конфлікту; прийоми впливу на опонента

Загальновідомо, що студента неможливо "наповнити" знаннями - його потрібно замотивувати, пробудити в ньому внутрішнє бажання оволодіти цими знаннями. І це, головним чином, залежить від особистості викладача, від його

самопрезентації, його інтелектуальних і педагогічних здібностей, які є головними носіями виховних функцій навчальної ситуації.

Таким чином, навчально-комунікативні взаємодії викладача з студентами відіграють роль не тільки в полегшенні інтеріоризації засвоєння знань із навчальних курсів, але й позитивно впливають на формування й розвиток сприятливого СПК та особистості майбутнього педагога в цілому.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, можна сказати, що ми виконали поставлені задачі, які були освітлені у вступі:

1. Здійснили теоретичний аналіз комунікативних здібностей студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи.

Доцільно буде привести слова В.М. Шепеля: він зазначає, що «психологічний клімат - це емоційне забарвлення емоційних стосунків, які зробили їх групою, на основі їх близькості, співчуття, темпераменту, інтересу та бажання.

Соціально-психологічний клімат кожної інституції породжується міжособистісною взаємодією, яка опосередковує не лише міжособистісні ефекти, а й впливи фізичного середовища: речей, предметів, явищ природи тощо. Настрій однієї людини впливає на настрій іншої, впливає на різні поведінкові вчинки, діяльність, життя людини.

2. Вивчили комунікативні здібності студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи.

Зовнішні умови не мають суперечити внутрішнім, а будуватися з урахуванням потреб учнів, їхніх індивідуальних і групових особливостей. Водночас зовнішні умови мають сприяти створенню необхідних внутрішніх умов навчання: формуванню готовності учнів до навчання, належного ставлення до навчання і пізнавальних здібностей.

Соціально-психологічні умови формують певні аспекти взаємодії учасників навчального процесу, їхній неповторний склад та індивідуально-психологічні особливості. Соціально-психологічні умови навчання щільно пов'язані з комунікативним забезпеченням навчального процесу і визначаються здатністю викладача управляти спілкуванням, а також організувати комунікативну взаємодію і взаємини в групі, що забезпечують сприятливий психологічний клімат у процесі навчання.

Мотивація студентів безпосередньо визначає функціонування тренінгу як правило, добре навчаються ті, хто хоче мати спосіб вивчення себе та відповіді на

нього – отримані знання та навички. Такі учні не потребуватимуть більше енергії та підтримки. Вони працюють і розбірливі. Проте в наш час цілі знання не переважають. З роками змінилися цілі соціальної свідомості, спілкування, допомоги, зміни.

3. Емпірично дослідили комунікативні здібності студентів та соціально-психологічного клімату навчальної групи.

Результати дослідження виявилися такими: показник відчуття психологічного клімату у першій групі -16, 12000, а у іншій групі – 5, 64706. Найменша відмінність є за шкалою комунікабельності – у першій групі – 14, 20000, а у другій – 13, 76471. Підтвердилася наша гіпотеза про те, що відчуття психологічного клімату в групі з високим рівнем доходу також буде позитивним. Хоча на цих шкалах очікується більше розбіжностей. Як не дивно, але перша група випереджає другу за невротичністю. Для першого цей показник дорівнює 14 16 000, а для другого – 11, 58 824.

Виявлений прямий кореляційний зв'язок між шкалою змагальності та нейротизмом ($r=0,48$ при $p<0,05$). Це цілком зрозуміло, чому підвищення однієї з цих шкал веде до збільшення іншої. Коли людина змагається, то вона переживає за досягнення результату, у неї підвищується тривожність, емоційність.

Були запропоновані рекомендації щодо покращення соціально-психологічного клімату в студентському колективі, які містили розкриття наступних тем: поради викладачу для покращення психологічного клімату в групі; рекомендації студентам для покращення взаємин в учнівському колективі; «кодекс» поведінки у конфлікті; правила грамотної суперечки; практика поведінки при вирішенні конфлікту; прийоми впливу на опонента

Доцільно підкреслити, що одним із головних завдань університету є створення сприятливого соціально-психологічного клімату в академічному колективі. Це пов'язано з тим, що це впливає на професійну діяльність майбутніх учителів, а також на діяльність усіх членів навчального колективу та ефективність навчально-виховного процесу в цілому. Проте наше дослідження

виявило ряд недоліків, які пояснюються несприятливою СПЦ, економічною напруженістю, низьким соціальним статусом вчителів.

Оскільки студентська академічна група є суб'єктом взаємодії та спілкування, сприятливий соціально-психологічний клімат цієї групи стимулює спілкування, міжособистісну взаємодію і тим самим сприяє формуванню дружніх стосунків, взаємодопомоги, взаємоповаги, задоволення та приналежності до цієї групи..

Підсумовуючи, слід зазначити, що цілеспрямоване створення та підтримка СПЦ є формою, засобом і механізмом сприйняття та відображення особистості студента для набуття професійних знань, які є фактичним і прогностичним образом формування майбутньої особистості. та організація навчальної діяльності, забезпечення особистісного та професійного зростання майбутніх фахівців та сприяння усвідомленню себе не лише як особистості, а й як суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г.М. Социальная психология: Учебник [3-е изд.] / Г.М. Андреева. - М.: Наука, 1994. - 325 с.
2. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе. - М.: Просвещение. - 1991.
3. Дунець Л.М. Психологія спілкування. - Хмельницький, 2003. - 142 с.
4. Енциклопедія освіти/Акад. пед. наук України; [головний ред. В.Г. Кремень]. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с.
5. Зязюн І. А., Крамущенко Л.В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність: Підр. Для вузів. - К.: Вища школа, 1997. - 349с.
6. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах: Учеб. Пособие [2-е изд., доп] / Я.Л. Коломинский. - Минск: ТетраСистемс, 2000 - 287 с.
7. Ляудис В.Я. Формирование учебной деятельности студентов. - М.: Издательство МГУ. - 1989. - 240с.
8. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Книга для учителя. - М.: Просвещение. - 1990. - 192с.
9. Особливості соціально-психологічної адаптації сучасної студентської молоді: потреба у психологічному супроводі [Електронний ресурс] / В.Д. Острова. - Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/571/94>
10. Паригін Б. Д. Соціальна психологія. - Спб.: ГУП, 1999. - 592 с.
11. Платонов К. Структура развития личности. М.: Наука. - 1986. - 255с.
12. Психологічні особливості студентів, успішних у навчанні [Електронний ресурс] / Г.В. Астафурова. - Режим доступу: http://www.psyh.kiev.ua/Астафурова_Г.В._Психологічні_особливості_студентів,_успішних_у_навчанні
13. Соціалізація особистості [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://readbookz.com/book/174/5600.html>

14. Психологический словарь/авт.-сост. В. Н. Копорулина, М. Н. Смирнова, Н. О. Гордеева, Л.М. Балабанова; Под общей ред. Ю. Л. Неймера. ? Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. ? 640 с. ? с. 224-227.
15. Савенкова Л.О."Комунікативна атака" у формуванні навичок педагогічного спілкування // Педагогіка і психологія. -1998.-№ 4.-с. 100-106.
16. Слепкань З.І.: Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. - К.: НПУ, 2000. - 210 с.
17. Створення сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській академічній групі [Електронний ресурс] / І.І. Козак. - Режим доступу: [http://www.psych.kiev.ua/Створення_сприятливого_соціально-психологічного_клімату_в_студентській_академічній_групі_\(реферат_Козак_І.І](http://www.psych.kiev.ua/Створення_сприятливого_соціально-психологічного_клімату_в_студентській_академічній_групі_(реферат_Козак_І.І)
18. Шляхи створення сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській академічній групі [Електронний ресурс] / С.П. Білецька. - Режим доступу: http://www.psych.kiev.ua/Шляхи_створення_сприятливого_соціально-психологічного_клімату_в_студентській_академічній_групі
19. Шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу в інституті східних мов : збірник наук. праць науково-практичної конференції / За редакцією проф. Є.С. Спіцина. - К., 2008. - 66 с.
20. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе. – М., 1989.
21. Юрченко І.І. Тиждень психології / І.І.Юрченко // Шкільному психологу. Усе для роботи. – 2011. - № 8.
22. Баранова Н. Психологічний клімат у колективі // Редакція загальнопедагогічних газет, бібліотека «Шкільного світу» – Київ, 2003
23. Захарчук Н.А. Основи психології / Н.А.Захарчук // Шкільному психологу. Усе для роботи. – 2010. – № 10.
24. Назаренко Г.І. Створення позитивного психоемоційного клімату в шкільному колективі / Г.І.Назаренко // Шкільному психологу. Усе для роботи. – 2011. - № 8.
25. Психологический словарь // Под ред. В. В. Давыдова и др. – М., 1983

26. Технології роботи організаційних психологів: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін – тів післядиплом. освіти / За наук. ред. Л.М. Карамушки. – К.: Фірма «Інкос», 2005.
27. Як згуртувати колектив / [упоряд.: Л. Шелестова, Н.Чиренко, Н.Чернякова]. – К. : Шкільний світ, 2011.
- 28.<http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-4F17BB5089A13/list-A863690726>
- 29.<http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/formuvannya-zdorovogo-psikhologichnogo-klimatu-u-s.html>
30. <http://oblosvita.com/navigaciya/skrynka/psychologiya/4440-formuvannya-pozitivnogo-psixologichnogo-mikroklimatu-klasnogo-kolektivu.html>
31. <http://oblosvita.com/navigaciya/novyny/3604-metodichni-rekomendaciyi-z-formuvannya-pozitivnogo-psixologichnogo-mikroklimatu-pedagogichnix-ta-uchnivs>
32. <http://abetkaland.in.ua/shlyahy-form-zdorpsy-klimatu/>
33. Погрібна В. Л.: «Професійне самовизначення: проблеми теорії практики» / В. Л. Погрібна, І. В. Підкуркова // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія : Соціологія. - 2017. - № 4. - С. 106-117.
34. Потовій Я.І. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери студентів // Практична психологія та соціальна робота. – 2002, №2. – С. 13–19.
35. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Пряжников Н.С. - М. : Изд- во Ин-та практ.психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. - 256 с.
36. Пряжников Н.С., Пряжникова Е.Ю. Психология труда и человеческого достоинства: Учеб. пособие для студентов ВУЗов. – М., 2001. - 479 с.
37. Психология: Учебник для педагогических вузов. Под ред. Б. А. Сосновского. — Київ : Издательство Юрайт, 2019. — 480 с. 81
38. Ротко О.: «Розвиток лідерських якостей молодших підлітків засобами учнівського самоврядування», // V Всеукраїнський дистанційний конкурс студентських та учнівських наукових робіт із соціальної педагогіки/соціальної

роботи. — Комунальний вищий навчальний заклад "Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія" Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя, 2017 - 50 с.

39.Салыхов В. Ю.: «Формирование лидерских качеств студентов (на опыте подготовки менеджеров)», //Известия ВГПУ, г. Волгоград, Россия, 2008

40.Сергеєва Л. М. Лідерство в управлінні професійно-технічним навчальним закладом. — К.: Арт Економі, 2011. - 42 с.

41.Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 296 с.

42.Столяренко Л.Д. Основы психологии. — Ростов н/Д., 1997. - 736 с.

43.Соціологія: короткий енциклопедичний словник / під ред. В.І. Воловича ; Соціологічна асоціація України., Київ : Укр. Центр духовної культури, 1998., 736 с.

44.Столяренко Л.Д. Педагогическая психология. — Ростов н/Д., 2000.53. Толстых А.В. Возрасты жизни.— М., 1988. - 223 с.

45.Сушик Н.: «Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді»// Теорія виховання, розділ III., 2013 - С. 110-115.

46.Тихомирова О.: «Виховання лідера» / О. Тихомирова // Шкільний світ. — 2009. — № 8. — С. 19–23.

47.Филонович С.Р. Лидерство и практические навыки менеджера: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием 82 организации» / С.Р. Филонович. — М.: ИНФРА-М, 1999. — Модуль 9. — 328 с.

48.Формирование личности старшеклассника / под ред. Дубровиной И.В. — М.,1989.— 168 с.

49.Харченко Т. Г.: «Психологічні особливості студентства»/ Т. Г. Харченко // Вісник психології та педагогіки — К., 2015

50.Шаповаленко І.В.: «Психологія розвитку та вікова психологія: підручник та практикум для навчального бакалаврату» / І.В. Шаповаленко — 3-є перероб і доп. — М., Издательство Юрайт, 2015 — 375 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Шкала оцінки психологічного клімату групи

Властивості психологічного клімату (А)	Оцінка	Властивості психологічного клімату (В)
1. Переважає бадьорий, життєрадісний настрій	3 2 1 0 1 2 3	Переважає пригнічений, песимістичний настрій
2. Доброзичливість у відносинах, взаємні симпатії	3 2 1 0 1 2 3	Конфліктність у відносинах, антипатії
3. У відносинах між угрупованнями всередині вашої групи є взаємна повага, розуміння	3 2 1 0 1 2 3	Угруповання конфліктують між собою
4. Членам групи подобається разом проводити час, брати участь у спільній діяльності	3 2 1 0 1 2 3	Члени групи байдужі до більш тісного спілкування, проявляють негативне ставлення до спільної діяльності
5. Успіхи або невдачі товаришів викликають співпереживання, відверту співучасть усіх членів групи	3 2 1 0 1 2 3	Успіхи або невдачі товаришів залишають байдужими інших або викликають заздрість, злорадність
6. У групі з повагою ставляться до думок один одного	3 2 1 0 1 2 3	Кожний вважає свою думку головною і нетерпимий до думки товаришів
7. Досягнення і невдачі групи переживаються як власні	3 2 1 0 1 2 3	У важкі дні у групі панують розгубленість, сварки, взаємні звинувачення
8. У важкі для групи дні відбувається емоційне єднання, "один за всіх і всі за одного"	3 2 1 0 1 2 3	У важкі дні у групі панують розгубленість, сварки, взаємні звинувачення
9. Почуття гордості за групу, якщо її відзначає керівництво	3 2 1 0 1 2 3	До похвал і заохочень групи її члени ставляться з байдужістю
10. Група активна, повна енергії	3 2 1 0 1 2 3	Група інертна, пасивна
11. Доброзичливо та зі співучастю ставляться до новачків, допомагають їм освоїтися в колективі	3 2 1 0 1 2 3	Новачки відчувають себе чужими, до них часто виявляють ворожість
12. У групі справедливе ставлення до всіх членів, підтримують слабких, виступають на їх захист	3 2 1 0 1 2 3	Група помітно розділяється на "привілейованих" і "принижених", існує зневажливе ставлення до слабких
13. Спільні справи захоплюють усіх, є велике бажання працювати колективно	3 2 1 0 1 2 3	Групу неможливо "підняти" на спільну справу, кожен думає про власні інтереси